

הל' בישול בשבת - [ח] איסור שהייה - וגדר גרופה וקטומה

רב דניאל שטיין

א. גמ' שבת (יח): - דת"ר לא תמלא אשה קדרה וכו' ותנייה לתוך התנור ערב שבת עם חשכה, ואם נתנן למוצאי שבת אסורין בכדי שיעשו [פרש"י - כדי שלא יהנה ממלאכת שבת], כיוצא בו, לא ימלא נחתום חבית של מים ויניח לתוך התנור ערב שבת עם חשכה, ואם עשה כן למוצאי שבת אסורין בכדי שיעשו וכו' גזירה שמא יחתה בגחלים [פרש"י - למהר בישולן], אי הכי וכו' צמר ליורה לגזור, אמר שמואל ביורה עקורה, וניחוש שמא מגיס בה, בעקורה וטוחה [פרש"י - מכוסה בכיסוי שלה, וטוחה בטיט סביב, דכולי האי לא טרח, ומידכר], והשתא דאמר מר גזירה שמא יחתה בגחלים, האי קדרה חייטא שרי לאנוחה ערב שבת עם חשיכה בתנורא מאי טעמא כיון דלא חזי לאורתא אסוחי מסח דעתיה מיניה ולא אתי לחתויי גחלים.

ב. גמ' כריתות (כ): - תנו רבנן החותה גחלים בשבת חייב חטאת, רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אליעזר ברבי צדוק חייב שתיים, מפני שהוא מכבה את העליונות ומבעיר את התחתונות.

ג. גמ' שבת (כ): - תניא חנניא אומר כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה ואף על פי שאין גרופה וקטומה.

ד. גמ' שבת (לו): - כירה שהסיקוה בקש ובגבבא נותנים עליה תבשיל, בגפת ובעצים לא יתן עד שיגרוף או עד שיתן את האפר [פרש"י - על גבי גחלים לכסותם ולצננם] וכו', איבעיא להו האי לא יתן לא יחזיר הוא אבל לשהות משהין אף על פי שאינו גרוף ואינו קטום, ומני חנניא היא, דתניא, חנניא אומר כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר לשהותו על גבי כירה, אף על פי שאינו גרוף ואינו קטום, או דילמא לשהות תנן, ואי גרוף וקטום אין, אי לא לא, וכל שכן להחזיר.

ה. גמ' שבת (לז-לז): - אמר רבי יצחק בר נחמני אמר רב אושעיא קטמה והובערה משהין עליה חמין שהוחמו כל צורכן ותבשיל שבישל כל צורכו, שמע מינה מצטמק ויפה לו מותר וכו', אמר רב נחמן מצטמק ויפה לו אסור מצטמק ורע לו מותר.

ו. שו"ע (סי' רנ"ג סע' א') - כירה וכו' אם הוסקה בגפת שהוא פסולת של זיתים או בעצים אסור ליתן עליה תבשיל מבעוד יום להשהות עליה אא"כ נתבשל כל צרכו והוא מצטמק (פי' הולך וחסר) ורע לו דליכא למיחש שמא יחתה, או שהיה חי שלא נתבשל כלל דכיון שהוא חי מסיח דעתו ממנה עד למחר ובכל הלילה יכול להתבשל בלא חיתוי, אבל אם נתבשל קצת ולא נתבשל כל צרכו, ואפי' נתבשל כל צרכו והוא מצטמק ויפה לו, חיישינן שמא יחתה ואסור להשהות עליה אא"כ גרף דהיינו שהוציא ממנה כל הגחלים, או קטם דהיינו שכסה הגחלים באפר למעט חומם, ואם נתן בה חתיכה חיה, מותר כאילו היתה כולה חיה דעל ידי כך מסיח דעתו ממנה, ואפילו אינה גרופה וקטומה וכו', וי"א שכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי וכו' או שנתבשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו [הגה' רע"א - משמע דבנתבשל כמאכל דהתבשיל מצטמק ויפה לו אסור כדעת הר"ז והמ"ש אה"כ ולא הוזכר גרופה וקטומה אלא בשהתחיל להתבשל ולא הגיע למאכל דמשמע דבהגיע למאכל דמותר בכל ענין] מותר להשהותו ע"ג כירה וכו' אפי' הוסק בגפת ועצים אפי' אינה גרופה וקטומה, ולא הוזכרה גרופה וקטומה והוסק בקש וגבבא אלא כשהתחיל להתבשל ולא הגיע למאכל בן דרוסאי וכו'. הגה: נהגו להקל כסברא האחרונה.

ז. רא"ש שבת (פ"ג סי' א') - ובשביל שרבו דעות בהאי פיסקא וישראל אדוקין במצות עונג שבת ולא ישמעו להחמיר הנח להם כמנהג שנהגו על פי הפוסקים כחנניא.

ח. בה"ל (סי' שי"ח סע' א' ד"ה ונהגו) - משמע מזה דרך משום זה לא רצה למחות וכן הב"י גופא ממה שהעתיק דעה הראשונה בסתמא והדעה השניה בשם י"א משמע ג"כ דעתו נוטה להחמיר אך מ"מ אין בנו כח למחות במקילין שכבר נהגו העם כה"א וכמו שכתב הרמ"א וע"כ לפ"ז לכתחלה בודאי טוב ליהרר שיהיה מבושל כ"צ קודם חשכה ולסלקו מן האש.

ט. חזון איש (סי' ל"ז אות ג' ד"ה במ"ב) - ואמנם נראה דאין כונת הרא"ש משום מוטב שיהיו שוגגין אלא כונתו ז"ל כיון דהמחמירים הם גדולי עולם וכו' היה ראוי להחמיר שלא להכנס לפלוגתא אבל מפני שיש כאן הרבה פעמים ביטול עונג שבת לא ישמעו להחמיר אלא כל שאפשר להקל מעיקר הדין יאמרו להקל ומעיקר הדין אפשר להמקילין להקל אחרי שהם מבני בניהם של אלו שהקילו ע"פ הוראת רבותיהם וגם כי הוא מד"ס ולכן הח להם שיסכימו על דעת רבותינו המקלים, ואפשר שאין להחמיר אחרי שהגאונים לא החמירו לעצמם.

י. משנ"ב (סי' רנ"ג ס"ק ט'-י') - או שהיה חי. ודוקא בשר חי שא"א להתבשל לצורך סעודת הלילה אבל ירק ושאר דברים שהם קלי הבישול לא מהני מה שהוא חי וכן מה שכתב לקמיה חתיכה חיה היינו ג"כ בשר. שלא נתבשל כלל. פי' אז שרי ליתנו סמוך לשקיעה ממש אבל אם נתנו מבעוד יום אסור דכבר נתבשל קצת קודם שבת וצריך לסלק כשהגיע זמן שבת אא"כ נתבשל כל צרכו קודם זה.

יא. בה"ל (סי' רנ"ג סע' א' ד"ה לשהות) - לצורך הלילה כן הוא לשון הטור ואם כונתו לצורך מחר יש פוסקים שמתירין דלא חיישינן שיבא לחתות וכמו בחייתא [א"ר ע"ש] ועיין בסימן רנ"ד ס"ה בהגר"א שם ובמ"א שם סק"כ ובא"ר ריש סימן זה דמדינא אין לסמוך ע"ז דדוקא בחייתא שא"א לאכלו אבל בזה שאפשר לאכלו חיישינן שימלך לאכלו ויחתה אלא שבדיעבד יש לסמוך ע"ז רק שלא יהא רגיל לעשות כן.

יב. ס' שביתת השבת (שהייה אות ט"ו) - ולפי"ז לדידן לא שכיח ההיתר של בשר חי דאין אנו רגילין לאחר כ"כ מלקבל שבת עד שחשכה ממש (ובפרט בירושלים עה"ק שמקבלין שבת יותר מחצי שעה קודם שקיעה) ממילא אין שייך ההיתר דבשר חי דעד שתחשך הא כבר בשיל ולא בשיל.

יג. חזו"א (סי' ל"ז אות כ"ב) - ולכאורה נפל בבירא דין קדירה חיייתא שהרי אי אפשר לצמצם ליתן סמוך לשקה"ח וכשמקדים הרי בשיל קצת קודם שקה"ח.

יד. תשו' מנחת שלמה תנינא (ח"ב-ג' סי' י"ב אות ד') - מצד הסברא נלענ"ד בין לענין חי ובין לענין מבושל כמאב"ד הכל תלוי בזמן השקיעה ואין להתחשב כלל עם קבלת שבת דידיה, אך אפשר דאולי יש להתחשב עם הזמן שכל הצבור רגיל לקבל שבת שהוא "סמוך לברכו" וכו' ולא ידעתי מהו המקור של התולדות שמואל (מצוה ל"ב סי' ל"ג אות ג') שסובר דתלוי בקב"ש.

טו. בה"ל (סי' רנ"ג סע' א' ד"ה מסיח) - נראה דאפילו אם התנור חומו רב ויכול להתבשל באיזו שעות בלילה במשך הזמן וכו' משמע הא גבי קידרא חיייתא שלא יוכל לאכול לאלתר בזמן שדרך ב"א אוכלין לא גזרו חכמים כיון שאין דעתו לאכול אז.

טז. ר"ן (טו: בדפי הרי"ף) ד"ה או עד שיתן - או עד שיתן את האפר. על גבי גחלים לכסותן ולצננן כך פירש רש"י וכו' ומשום הכי כל שגרופ וקטום דאיכא היכרא שמסלק דעתו מלחתות בגחלים שרי.

יז. שו"ע (סי' רנ"ג סע' ג') - המשכים בבוקר וראה שהקדיחה תבשילו, וירא פן יקדיח יותר, יכול להסיר ולהניח קדירה ישנה ריקנית על פי הכירה ואז ישים הקדירה שהתבשיל בתוכה ע"ג הקדירה ריקנית. [משנ"ב (ס"ק פ"א) - דהו"ל כירה כגרופה וקטומה שהרי הקדירה סותמת את פי הכירה וממילא מותר אח"כ להשים עליה הקדירה שהתבשיל בתוכה וכדלעיל דחזרה ע"ג גרופה וקטומה מותר].

יח. חזון איש (סי' ל"ז אות י"א) - שהיה דנהוג בארצנו הק' שפתילת האש למטה תחת הפטוט ושופתין הקדירה למעלה על הפטוט והאש תחת שולי הקדירה דינו ככירה שאינו גרופה ואף אם מעמידין פח של מתכת ומשימין הקדירה בתוך הפח מכ"מ לא חשיב כדין נתן קדירה ריקנית על הכירה להפסיק.

יט. תשו' אגרי"מ (ח"א סי' נ"ג) - ולפי"ז אף בלא כסוי גם על הכפתורים שעל ידם מקטינים ומגדילים אלא שיכסה רק את האש לבד נמי אפשר יש להתיר דגם בכסוי על האש לבד הוא היכר גדול שאין דעתו לחתות ולהגדיל האש יותר וכמו שנוהגין הרבה. אך יותר טוב שהכסוי של פח המתכות יכסה גם את הכפתורים כדי שהיכר יהיה גם במקום החתוי כמו הקטום שיש אולי לחוש שלא ירגיש בהכסוי ויחתה. ואף שהוא דבר רחוק מ"מ כיון שהיתר ההיכר מצינו בהיכר שבמקום החתוי אולי הוא דוקא בהיתר כזה. אבל ודאי זה לבד שיכסה את הכפתורים ולא את האש לא יועיל שהעיקר הוא שצריך להראות שדעתו להפחית שזה נראה יותר בכסוי האש. אבל כיון ששם היו תרווייהו למעליותא שמפחית את החום והיה במקום החתוי אפשר הוא בדוקא ולכן יש להחמיר לכסות גם את הכפתורים, אבל כיון שיותר מסתבר שגם בלא כסוי הכפתורים הוא היכר חשוב יש להקל בשעת הדחק ואין למחות באלו הנוהגים היתר בכסוי האש לבד.

כ. רמ"א (סי' רנ"ד סע' א') - ויש מחמירין וסוברין דבתנור טוח בטיט הכל שרי. [משנ"ב (ס"ק י"ד) - ר"ל אפילו בקדירה ונתבשל קצת דלא חיישינן שיפתחנו ויחתה כיון שהוא סתום בטיט ואינו מוכן לחתות].

כא. הגה' רע"א (סי' רנ"ג סע' א') - עיין רשב"א פ' כירה דמסתפק בזה אם מהני גרופ וקטום בפחות מכב"ד דדילמא י"ל דיהיב דעת' טפי וחישי' לחיתוי ומ"מ העלה שם דמסתבר דמהני גו"ק ולענ"ד יש לעיין למה כ' הרשב"א פ"ק דשבת דף י"ח ע"ב אהיהא דאמרי' שם דצמר ליוורה בעקורה ואינה טוחה חיישי' שמא יגיס תירץ שם דלאחר שנתבשל כמאב"ד אין בו משום בשול ע"ש א"כ להך סברא ממילא בפחות מכמאב"ד לא מהני גו"ק משום חששא דשמא יגיס וצ"ע.